Grunnlovens unge ambassadører

Analyse av et utvalg 17. maitaler holdt av norske skoleelever i 2011 og 2012

Av Johan L. Tønnesson og Kirsten Sivesind

Her undersøkes et korpus bestående av 30 innsamlede manuskripter til norske skoleelevers 17. maitaler fra 2011 og 2012. Metoden er retorisk *topos*-analyse, og undersøkelsen er et bidrag til videreutviklingen av en slik analyse. Hovedspørsmål som ligger til grunn er hvordan Grunnloven formidles og hvilken plass skolen har i talene. Undersøkelsen viser at noen utvalgte temaer i Grunnloven, særlig frihet og nasjonal selvstendighet, formidles hyppig, men at talene vel så mye kan betraktes som uttrykk for, og aktualiseringer av, Grunnlovens verdier. Elevene tematiserer i liten grad skolens demokratiske betydning i samfunnet, men gjennom analyse av en tale som skiller seg ut i materialet, pekes det på at sjangeren elev-17. maitale rommer muligheter for kritisk refleksjon om skolen – på en arena som befinner seg et sted mellom skolen og en større offentlighet. Den viktigste endringen fra feiringen før og etter 22.7.2011 synes å være en økt vekt på selve 17.mai-feiringen som samlende begivenhet.[1]

Innledning

Helt siden den første 1814-grunnloven så dagens lys, har den blitt fortolket og formidlet. Slik har grunnlovsteksten blitt tilført nye lag av mening, også av og blant dem som ikke har lest selve dokumentet. Langt flere enn

1. Undersøkelsen inngår i forskningsprosjektet *Textualizing Democracy* i regi av forskningsprogrammet KULTRANS ved Universitetet i Oslo (UiO). Vi takker prosjektdeltakerne og i særdeleshet prosjektlederen, professor Karen Gammelgaard for kritiske og verdifulle kommentarer i en tidlig fase av undersøkelsen. Også Maal og Minnes anonyme fagfelle skal ha takk. Videre takker vi KULTRANS for finansiell støtte og våre informanter for tilsendt materiale.

jurister, politikere og historikere har deltatt i fortolkingen og formidlingen, og en viktig og vel etablert sjanger for denne virksomheten har vært 17. mai-talen. Siden 1970-tallet har norske skoleelever vært hyppige utøvere av sjangeren, og det er deres taler som skal undersøkes her, med henblikk på to spørsmål: Hvordan bidrar talene, direkte og indirekte, til å formidle innholdet i Grunnloven? Og hvilken plass har skolen og elevenes hverdagserfaringer i disse talene? Vi vil begynne med å trekke noen 17.mai-historiske linjer før vi presenterer vårt materiale, vår toposanalyse og en syntetiserende modelltale. Med denne talen gir vi en oversikt over det rike tilfanget av *topoi* (se side 67 og 71) i elevtalene og illustrerer hvilke topoi som gis forrang framfor andre når vi ser materialet under ett.

I siste del av artikkelen retter vi oppmerksomheten mot Grunnloven som en demokratiserende tekst og skolen som en sentral samfunnsarena. Vi er ikke minst opptatt av hvordan elevene deltar aktivt i formidlingen og fortolkningen av Grunnloven så vel som i fornyelsen av 17.mai-talesjangeren. Derfor har vi valgt å gå nærmere inn på en spesiell tale som på en svært kreativ måte kaster lys over demokrati og samfunn ved å sammenlikne Grunnlovens tilblivelse og betydning i historien med de erfaringer elevene har fra skolen.

Fornyelse av sjangeren er i seg selv et interessant tema. Allerede hundre år før elevene entret talerstolen, ble 17.mai-talesjangeren kritisert for nærmest å være uttømt, ja på grunnlovsdagen i 1877 uttalte en taler seg slik:

> Der er nu snart i en Menneskealder talt og sunget saa meget til denne Dags Forherligelse, at vort Sprog nu omtrent maa erklære sig fallit. Ja fallit, saa udtømt, saa udpint, saa udfloskuleret paa Vendinger og Billeder er det, at jeg gad se den, der trøstede sig til at holde en Syttendemaitale uden ved hvert tredje Ord at støde paa en af disse hæderlig ukjendte Metaforer og Kraftvendinger, for saa hovedkulds, redningsløst at hjemfalde Floskulaturen. (Collett 1877)

Taleren var Camilla Collett. Hun var som kjent søster av dikteren som med en viss rett var karakterisert som "han som innstifta da'n", men demonstrerte altså atskillig ambivalens da hun talte for den norske kunstnerkretsen i München. Hennes erfaring var en tradisjon med sterkt nasjonalsinnet grunnlovsdagsfeiring blant voksne. Sju år tidligere hadde imidlertid det første guttetoget gått av stabelen hjemme i Norge, og disse

guttetogene ble i begynnelsen betraktet som aktuelle politiske markeringer fra opposisjonen (Hagemann 1997: 55). Elleve år etter Colletts ord, som for øvrig dannet avslutningen på et sterkt kvinnesaksinnlegg, deltok også jenter i togene, og nå var 17. mai-feiringen for alvor politisert. Det er vanlig å hevde at politiseringen varte fram til unionsoppløsningen i 1905. «Efterat selvstendigheten var vunnet, mistet [syttende mai] sitt gamle preg av kampdag for fremskrittet»,[2] slo *Arbeidernes leksikon* fast i artikkelen «Syttende mai» i 1936. I kampdagens periode ble det mange steder avholdt konkurrerende arrangementer, og Mentz Schulerud har beskrevet denne tiden under overskriften «'Ja, vi elsker dette landet' – i hvert vårt tog.» (Jor 1980: 39–78). I sin bok om grunnlovsdagsfeiringen mellom 1879 og 1905 hevder Hildegunn Bjørgen at på tross av spenninger i perioden, fungerte barnetogene som en politisk stabiliserende kraft (Bjørgen 1997: 245).

Uavhengig av en klasse- og partimessig politisering hvor alle brukte Grunnloven som symbolsk våpen for egen sak, kan dreiningen mot en "barnas dag" i seg selv hevdes å representere en ny fortolkning av Grunnloven: Wergeland hadde alt i 1841, i *Smaagutternes Nationalsang,* slått fast at de «smaa, en Alen lange» er en nasjon, de med. Barnetoget skulle senere, med Bjørnson som fødselshjelper, komme til å symbolisere nasjonens og Grunnlovens verdier, preget av optimisme og bred deltakelse. Etter drøye hundre år med barnetog, fra begynnelsen på 1970-tallet, ble barna oppfordret til å lage sine egne 17. mai-faner (Mjaavatn og Volckmar 2010) og ikke lenge etter, vi vet ikke nøyaktig når, begynte en ny tradisjon som satte den oppvoksende slekt enda mer i sentrum: På de lokale 17. mai-arrangementene ble skoleelever, gjerne elevrådsrepresentanter, satt til å holde talen for grunnlovsdagen.

Som annonsert ovenfor, søker vi svar på de følgende spørsmålene: Hvordan bidrar disse unge talerne til fortolkningen og formidlingen av 1814-grunnloven? Ved å analysere tretti 17. maitaler holdt av elever mellom åtte og 19 år i 2011 har vi identifisert en rekke *topoi,* det vil si eksplisitte og implisitte påstander og temaer omkring Grunnlovens tilblivelse, innhold, betydning og aktualitet. Vi spør hvordan elevene kreerer nye og kopierer etablerte topoi i sine taler under feiringen av Grunnloven i 2011 og 2012 og i hvilken grad de på denne måten bidrar til nasjonsbygging og demokratisering av samfunnet. Vi røper med det

2. I denne artikkelen brukes tegnene «...» for å markere autentiske sitater. Ellers brukes tegnene "...".

samme at ingen taler forholder seg til formuleringer i Grunnloven, eller fortolker den som tekst i konkret forstand, på tross av at Landslaget for norskundervisning i 2009 innlemmet et utdrag av 17. mai-grunnloven i sin ganske bredt formidlede "sakprosakanon" (Kalleberg og Kleiveland 2010; Gundersen og Jomisko 2011).

Ved siden av – men også i sammenheng med – vårt grunnlovsfokus, har vi interessert oss for hvilken plass skolen har i disse talene. 17. mai-arrangementene holdes oftest på skolens område, men denne dagen inkluderes skolegården i lokalsamfunnet på en annen måte enn ellers i året: Alle har fri adgang. Og det er vanlig at Foreldrenes arbeidsutvalg (FAU) er arrangør i samarbeid med skolens rektor. Derfor kan det trekkes klare tråder mellom elevenes taler og skolens virksomhet. Dagens læreplan, som eksplisitt legger mindre vekt på skolens kunnskapsinnhold enn tidligere, beskriver ikke Norges grunnlov i samme detalj som foregående læreplaner. Riktignok er 1814 eksplisitt nevnt i en læreplan i samfunnsfag i videregående skole, og Grunnlovens paragraf om samenes rett til å utvikle sitt språk og sin kultur er fremhevet i en tilsvarende samisk læreplan. I den generelle delen av læreplanen er Grunnlovens maktfordelingsprinsipp trukket fram som en felles forståelsesramme og i fagplanenes mål er nasjonal kulturarv og grunnlovshistorie fremdeles vektlagt (Karseth og Sivesind 2010). Likevel legges det i formålene mest vekt på å utdanne elevene til aktivt medborgerskap og demokratisk deltakelse.

Helt siden 1970 har elevene vært trukket inn i forvaltningen av den enkelte skole gjennom samarbeidsutvalgene og ved at elevrådene har kunnet gi anbefalinger til skoleledelse og rektor i spørsmål som gjelder elevene selv (Dokka, 1986: 98). Uansett foregår det mye tradisjonell formidling av norgeshistorien i skolens kulturfag, ikke minst gjennom lærebøkene. De framstiller fremdeles Grunnloven som en kanonisk tekst som forutsettes å bli lest, i alle fall lest om, i klasserommene. Taler som holdes på grunnlovsdagen må derfor forventes å stå i et visst samsvar med læreplantradisjoner i Norge, både med hensyn til å ivareta Grunnlovens autoritet og med tanke på elevenes demokratiske deltakelse.[3]

3. Når det gjelder Statens forventninger til 17. mai-feiringens innhold og ideologi, har Kristoffer Hatteland Endresen i sin masteroppgave *Kampen om 1814* (2010: 94-96) gjort en interessant iakttakelse: I sin grunnlovsjubileumstale til Stortinget 16.mai 1989 ga stortingspresident Jo Benkow en helt tradisjonell historisk framstilling og oppsummerte: «Det folk som ikke ser bakover til forfedrene, vil aldri kunne se fremover til etterslekten. Bare det vil få varig verdi som er i pakt med det som er – og det

Hvorfor studere skoleelevers 17. maitaler?

Vi slo fast innledningsvis at Grunnloven tilføres nye lag av mening gjennom å bli fortolket og formidlet på varierte måter. Det "nye" kan imidlertid gjerne bestå av etablerte fortolkninger som bevisst eller ubevisst fremmes i strid med samtidens faglige konsensus. Med en metafor kan vi da si at en gammel fortolkning legger seg som et lag utenpå en nyere forståelse av Grunnloven. Lagbyggingen kan for eksempel gjelde forestillingen om at 1814-grunnloven var sterkt demokratiserende. Denne forståelsen har liten støtte blant dagens historikere og jurister, men kan likevel fremmes i formidlingen. For å undersøke slike meningsskapende og formidlende prosesser kunne vi gjerne undersøkt eldre tekster omkring grunnlovsdagen: Avisartikler, brev, studentbesvarelser og nedskrevne taler holdt av politikere, prester og lekfolk. Fra vår egen tid ville radio- og fjernsynsprogammer så vel som nettsider og ulike tekster fra sosiale medier, slike som personlige 17. mai-hilsener på Facebook og Twitter, vært viktige kilder, i tillegg til muntlige intervjuer. Når vi likevel har valgt å samle og analysere et korpus bestående av manuskripter skrevet av elever som har blitt valgt ut til å være offentlige talere, er det fordi denne relativt nye sub-sjangeren kan studeres som genuine ytringer fra en ny generasjon, og fordi konteksten er et møtepunkt mellom skolen, offentligheten og fritidssfæren.

Vår analyse er ingen formell sjangerstudie i den forstand at vi skal kartlegge talenes felles og individuelle tekststruktur eller deres språklige form. Vi skal likevel begynne med å slå fast at da de første elevtalene ble holdt, fantes det utvilsomt klare forbilder, etablert gjennom en lang tradisjon. Den må ha omfattet ulike faste vendinger og retoriske figurer, som sikkert normativt, slik vi har sett at Collett gjorde det, kunne karakteriseres som «floskulatur». Med hensyn til struktur, oppsummerte forfatteren og kulturjournalisten Finn Jor 17. mai-talens skjema slik i 1980:

> 17. mai-taler har lett for å ligne hverandre. De handler gjerne om grunnloven, om Wergeland og Bjørnson, og via den annen verdens-

som var. Det er sammenhengen i nasjonens liv. 1814 ble det første avgjørende skritt på den vei som ledet frem til 1905, med full selvstendighet, folkestyre og vårt eget kongehus som vi ikke behøvde å dele med noen.» Men i en tale holdt for danske parlamentarikere uka etter «velger Benkow å ta livet av norske nasjonale myter om 1814-historien», forteller Endresen, og hevder at Benkow på denne måten førte én "erindringspolitikk" overfor danskene, en ganske annen overfor nordmenn.

> krig og okkupasjonen av Norge behandler de frihetens betydning. De avrundes med en hale om verdenssituasjonens alvor og nasjonaldagen som påminnelse om at vi fortsatt må stå vakt om arven fra Eidsvoll. (Jor (red.) 1980: 7)

I dag kan elever som skal holde tale oppsøke Fagbokforlagets læreverkrelaterte nettsted *Portal* og finne et undervisningsopplegg med overskriften «Skriv en 17. mai-tale» (Portal u.å.). Denne er lenket til et avisintervju fra 2009 med en konservator fra Eidsvoll som gir gode råd. Han hevder blant annet at mange av de beste talene holdes av barn: «De kan si ting vi har hørt før uten at det virker som klisjeer, slik det lett kan gjøre i voksnes munn» (Andersen 2009). Portalsiden inneholder også lenker til andre 17. maitale-veiledninger, til «Eksempler på ulike 17. maitaler, publisert på daria.no», til databasen virksommeord.uib.no, som inneholder en rekke taler av fremtredende voksne talere, samt til noen enkelttaler. Her legges det altså vel til rette for det som i retorikkens tradisjon heter *copia,* å la seg inspirere av tekstlige forelegg når man selv skal gripe pennen fatt eller ta ordet. Vi skal nedenfor se eksempler på at elever har kopiert i ganske direkte forstand, men våre hovedspørsmål til materialet er disse: Hvilke *topoi* kan vi utlede av talene med hensyn til Grunnlovens tilblivelse, innhold, betydning og aktualitet – og med hensyn til skolens rolle i nasjonsbygging og demokratisering?

Materiale: Tretti elevtaler fra 2011 og 2012[4]

Vårt korpus består av 30 talemanuskripter, 12 fra 2011 og 18 fra 2012. Det store flertallet av manuskripter fikk vi tilsendt av lærere og rektorer på ulike skoler som står i kontakt med Universitetet i Oslo gjennom pedagogiske nettverk. Talene ble holdt både i by- og landdistrikter i Sør-Norge, de fleste i Stor-Oslo. Vi har ikke undersøkt elevenes skriveprosesser, men vår egen erfaring gir grunn til å tro at mange av elevene får en viss assistanse fra voksne. Selv om det ikke har vært vårt primære siktemål, har vi, som antydet, under analysearbeidet identifisert et antall

4. I en egen rapport (Tønnesson og Sivesind 2013) har vi redegjort i detalj for analysens materiale, metode og resultater. Rapporten inneholder dessuten samtlige taler med "analyseprotokoll". De fleste skolenavn er anonymisert. Noe av teksten i rapporten gjengis uten sitattegn eller nærmere henvisning her i artikkelen.

identiske uttrykk, i noen tilfeller hele avsnitt og enda større tekstlige enheter, som utvilsomt har vært hentet fra nevnte daria.no og liknende nettsteder. Tendensen til uniformitet gjør likevel ikke vårt korpus mindre interessant som kilde til kunnskap om kollektive fortolkninger og formidlinger av Grunnloven, snarere tvert imot.

Analyse

Som en introduksjon til de 30 talene vil vi presentere en svært kort tale. Den ble holdt av en ti år gammel elev ved Blindernveien skole i Oslo 16. mai 2012:

I morgen er det 17. mai
Vi er så glade fordi vi bor i et fritt land.
Her har alle lov til å si det de mener.
Norge fikk sin egen grunnlov 17. mai 1814.
Derfor kan vi si at 17. mai er bursdagen til Norge.
Gratulerer med dagen.

Dette er langt på vei et ekstrakt av hele korpuset, idet taleren minner publikum om det faktum at 17. mai er en feiring av 1814-grunnloven, derfor er 17. mai Norges fødselsdag. Indirekte slår taleren fast at Grunnloven sørger for frihet og nasjonal uavhengighet.

Toposanalyse
I vår analyse har vi forsøkt å identifisere implisitte *topoi* i hver setning. En *topos* (flertall *topoi*) betyr 'et sted' på gresk og er, sammen med det parallelle latinske begrepet *locus* (flertall *loci*) en mye brukt term i retorikkfaget – fra antikken til dagens ny-retorikk. Å se på en topos som et "sted" kan være litt villedende, i og med at det i sin konkrete form ofte forefinnes som et bitte lite sted på et større område. Fra dette området kan man altså hente en enkelt topos, for eksempel et tema eller en spesifikk påstand til bruk i en tale eller en skriftlig, eller på annen måte visuell, framstilling. Dels kan toposen være en slags tematisk byggestein, dels kan den utgjøre et element i selve argumentet, for eksempel en "hjemmel" ("warrant") i ny-retorikeren Stephen Toulmins velkjente argumentasjonsmodell, hvor en påstand må bygges på et belegg med

støtte i en hjemmel (jf. Kjeldsen 2006: 177–85). En særlig treffende metafor for topos-samlinger i den første betydningen har den danske retorikeren Jørgen Fafner bidratt med, han kaller en samling topoi for et "forrådskammer" (Fafner 1977: 16). Hans landsmann Jonas Gabrielsen omtaler denne første betydningen som del av argumentasjonens "prelogiske" fase, mens en topos som inngår i et spesifikt argument befinner seg i den "logiske" fasen (Gabrielsen 2009: 157).

I vår analyse undersøker vi ikke argumenter qua argumenter, og begrenser oss dermed til den pre-logiske fasen av argumentasjonen hvor vi kan undersøke – retrospektivt, så å si – hvilket forrådskammer talerne har hentet sitt materiale fra og hvilke "matvarer" de har plukket med seg. Man kan lett tenke seg at nettopp 17. maitaler er så fulle av velkjente formularer at en topos-analyse nesten utelukkende måtte bestå i å identifisere slike *loci communes*, eller "faste vendinger". Vi har da også markert ytringer vi mener er loci communes og delt dem i to grupper: én hvor formuleringen er velkjent fra kulturen som et idiomatisk eller tilnærmet idiomatisk uttrykk og én hvor formuleringen etter all sannsynlighet er "klippet ut" fra tilgjengelige mønstertaler på internettet.

Dette – identifiseringen av loci communes – har imidlertid ikke vært vårt hovedanliggende. Vi har sekvensert talen, nesten alltid med perioden mellom to punktum som minste enhet, og spurt hva denne enheten, heretter omtalt som "ytring", kan sies å utsi om Grunnloven, direkte og indirekte. Fordi konteksten er Grunnlovsdagen, har vi funnet det rimelig å betrakte så å si alle ytringer som relevante vis a vis Grunnloven. Vi har dessuten identifisert ytringer som utsier noe direkte eller eksplisitt om skolen. I de aller fleste tilfeller hevder vi at én og samme ytring baserer seg på – eller uttrykker – flere ulike topoi. To slike topoi, begge sterkt patriotiske, viste seg å være så høyfrekvente og sentrale i samtlige taler at vi fant det riktig å gi dem separate "kasser" i forrådskammeret, kasser som vi ellers kaller "toposgrupper". Den ene er realisert ved pronomenet "vi" (herunder "oss" og "vår(e)", som i materialet nesten utelukkende må bety "vi nordmenn", altså ikke for eksempel "vi på denne skolen" eller den mer lærebokaktige "vi kan tenke oss at …". Vi har følgelig kalt toposen *Vi = nordmenn.* Den andre som skiller seg radikalt ut er ofte ikke uttrykt direkte, men de aktuelle ytringene lar seg meget vel "oversette" til *Norge er et unikt og flott land.*

Alle de øvrige topoi har vi slått sammen i toposgrupper. Én gruppe gjelder selve tilblivelsen av Grunnloven i 1814 (toposgruppe *1814*). Andre

forklarer deler av Grunnlovens innhold, direkte eller indirekte (gruppe *I* for *Innhold*) eller understreker betydningen av ulike aspekter ved Grunnloven (gruppe *B* for *Betydning*). De aller fleste topoi kontekstualiserer og aktualiserer Grunnloven gjennom ytringer om ulike relevante historiske og samtidige temaer (gruppe A for *Aktualisering*) så vel som grunnlovsdagen – i seg selv og via sine attributter (gruppe A:17MAI).

Ytring	**Topoi**
Selv om Norge ikke var helt selvstendige (sic!) før unionsoppløsningen med Sverige, var landet vårt nesten en selvstendig stat, med tanke på at vi nå hadde vår egen grunnlov.	• *Aktualisering* av Grunnloven gjennom å tematisere Norges union med Sverige 1814–1905, forkortet **A:SE** • Grunnlovens *innhold*: Grunnloven skal sikre nasjonal frihet og selvbestemmelse, forkortet **I:AUTO** • Vi=nordmenn, forkortet **VI**
…	…
Vårt lille land ble i fjor sommer rystet av en grusom tragedie.	• Terroraksjonen i Norge 22.07.11, forkortet **A:2207** • Vi = nordmenn, forkortet **VI**
Det har satt dype spor i oss alle, men du verden for et samhold og kjærlighet til vårt land som er blitt vist de siste 10 måneder.	• **A:2207** • **VI** • Grunnlovsfeiringen gir anledning til å markere viktigheten av menneskelig fellesskap, forkortet **B:FELLESSKAP**
…	…
Sett pris på hvor godt vi har det her på X, i Y (kommune) og ellers i Norge.	• Norge er et unikt og flott land, forkortet **NORGE!** • *Aktualisering* gjennom omtale av 17. mai-feiringen lokalt**,** forkortet **A:17MAI LOKALT** • **VI**

5. En liknende form for toposanalyse er gjennomført i Tønnesson 2004. For en "strammere" toposanalyse, se Bakken 2007.

For å demonstrere vår fortolkende analyse trekker vi her fram fire nesten tilfeldig valgte ytringer sammen med sine tilknyttede topoi.[5]

I egenskap av å være fortolkninger er verken våre reformuleringer til topoi eller organiseringen i toposgrupper udiskutable. En rekke topoi kunne ha vært mer omfattende eller de kunne vært organisert på andre måter. Dette er vårt forsøk på å forstå tekstene på en rimelig måte innenfor Grunnlovens kontekst. Vi vil hevde at vår analyse forholder seg til de enkelte ytringer på en forpliktende måte.[6]

Vårt perspektiv er "kollektivt" på den måten at vi er interessert i felles tematiske (topikale) mønstre mer enn i individuelle fenomener, slike som den elegante innlemmingen av Ole Paus' "Mitt lille land", en sang som ble hyppig sunget i kjølvannet av 22.7., i den andre ytringen ovenfor. La oss likevel trekke fram noen flere eksempler på individuelle ytringer for å demonstrere at vår kollektive tilnærming ikke innebærer noen tilslutning til eventuelle fordommer om at talene kun består av "floskulatur": En elev på videregående skole erklærte i 2011:

> Noen av mine helter det er de 112 mennene som var samlet på Eidsvoll i 1814. For makan til flotte karer. De vågde å se framover – de hadde sett på historien og de så fremtidsrettet på samfunnet. De vågde å drømme – og de vågde å sette drømmene ut i livet. Grunnloven fra 1814 var radikal, den var målrettet. Den satte menneskelig frihet, menneskerettigheter og likeverd i sentrum. ("Alm" skole.)[7]

Blant folk uten mye skolering i norsk historie er det vanlig å oppfatte unionen med Sverige som et slags herre-/trell-forhold. Én av de unge talerne snur denne klisjéforestillingen på hodet på en tankevekkende måte:

> Selv om Norge ble selvstendig valgte vi å være i union med Sverige, fra 1814 til 1905, samtidig som vi hadde vårt eget storting. ("Ask" skole, 2011.)

En annen tale tilføres et feiende flott kvinneperspektiv på denne måten:

6. Analysens reliabilitet og validitet er nærmere diskutert i Tønnesson og Sivesind 2013: 14.
7. Dette og andre skolenavn er anonymisert, jf. Tønnesson og Sivesind 2013: 41.

> Tenk, at i år er nok en gang Norge kåret til det beste landet å være mor i. En nyfødt norsk jente kan forvente 18 års utdannelse og en levetid på over 83 år. Bare dette i seg selv er nok å rope hurra for. ("Lind" skole 2012.)

Vi har betraktet korpuset som et hele, bortsett fra at vi i oppregningen av topos-forekomster har skilt mellom talene fra hhv. 2011 og 2012. På slutten av artikkelen vil vi likevel rette oppmerksomheten særskilt mot én tale fordi den synes å være ganske unik, den eneste i sitt slag, og fordi den kan peke på noen muligheter for fornyelse av sjangeren.

Resultater

Vi identifiserte naturlig nok ikke samtlige topoi i hver enkelt tale. Noen få topoi er kun representert med hver sitt ene eksempel, det gjelder – kanskje litt forbausende – aktualiserings-toposen *17. mai for alle etniske grupper.* Hva kan være forklaringen på dette? På tross av de årlig tilbakevendende diskusjonene om hvorvidt andre nasjoner bør slippes til i 17.mai-toget, er kanskje den etniske inkluderingen på denne dagen så veletablert at det kjennes unødvendig å støtte den eksplisitt. Innholds-toposen *Den norske grunnloven var radikal* ytres kun én gang. Derimot finnes det 79 eksempler på "betydnings"-toposen *Grunnlovsfeiringen gir anledning til å feire viktige verdier* og hele 399 eksempler på Vi=nordmenn. Vi finner liten støtte i materialet for å oppfatte den siste toposen som anti-inkluderende, men den markerer utvilsomt en distinkt grense mellom oss (vi som bor i Norge eller oppfatter oss som nordmenn i utlandet) og alle de andre.

En modelltale

I en egen rapport fra undersøkelsen, som er tilgjengelig på nettet, vil leseren finne en komplett og systematisk liste over topoi, slik vi har identifisert dem (Tønnesson og Sivesind 2013: 28–33). Der finnes også en fullstendig oversikt over antall forekomster. For å anskueliggjøre resultatene på mer tilgjengelig vis, har vi utformet en "modelltale", som inneholder samtlige topoi.[8] Hensikten er å vise hvilke tematiske skuffer

8. Bortsett fra toposen "annen aktualisering", som er representert i seks ytringer. For å understreke den ekstraordinære hyppigheten av toposen Vi=Nordmenn, tas denne med mer enn én gang i talen. Om markering av hyppighet for øvrig, se nedenfor.

og forrådskamre som er benyttet for å sette sammen "den norske elev-17. maitalen 2011/2012". Dette kan være nyttig kunnskap i en diskusjon om fornyelse av sjangeren, men også dersom vi er opptatt av at Grunnloven og dens verdier faktisk skal levendegjøres i skole og samfunn. Vi har allerede nevnt at ingen talere forholder seg til Grunnloven *som tekst,* altså i dens konkrete ordlyd. Tross oppslutningen om demokratiet, finner vi ikke tydelige spor av læreplanens program om å danne kritiske, selvstendige samfunnsborgere. Disse funnene kan, sammen med påpekingen av enkelte faglige og verdimessige lakuner, lede til noen normativt ladde spørsmål som vi vil reise avslutningsvis.

For å hindre at alle topoi – både de hyppige og de sjeldne – blir oppfattet som like viktige i vårt korpus – har vi brukt musikalske styrketegn for å angi frekvens, på følgende måte:

	Musikalsk styrkebetegnelse	Antall forekomster
fff	forte fortissimo – meget, meget sterkt	80– ∞ (gjelder kun VI=nordmenn, med sine 399 forekomster. Særstillingen markeres ved at toposkoden nevnes en rekke ganger i løpet av talen.)
ff	fortissimo – meget sterkt	50–79
f	forte – sterkt	35–49
mf	mezzoforte – middels sterkt	20–34
mp	mezzopiano – middels svakt	10–19
p	piano – svakt	5–9
pp	pianissimo – meget svakt	3–5
ppp	piano pianissimo – meget, meget svakt	1–2

I formuleringen av talen har vi ikke tilstrebet en "barnslig" tone, og vi har i mange tilfeller valgt våre egne formuleringer som realiseringer av de topoi vi mener å ha identifisert i hele materialet.

Modelltalen
("styrkegrad" i parentes etter ytringen. Topoi med tilhørende koder i linjen under med inntrykk og med DENNE TYPOGRAFIEN)

Kjære alle sammen, og gratulerer med dagen! *(f)*

HILSENER TIL PUBLIKUM [A:17MAI HILSEN]; "GRATULERER MED DAGEN!" [A:17MAI GRATULERER]

Vi *(fff)* må huske at det først og fremst er 1814-grunnloven vi feirer i dag. *(f)*

VI = NORDMENN [VI]; VI MÅ HUSKE AT DET FØRST OG FREMST ER GRUNNLOVEN AV 1814 VI FEIRER 17. MAI [1814:HUSKE]

Det er nå 198 år siden *(mf)* vi fikk vår *(fff)* egen grunnlov. *(mf)*

DET ER X ANTALL ÅR SIDEN VI FIKK GRUNNLOVEN [1814:ANNO]; VI = NORDMENN [VI]

112 menn var samlet på Eidsvoll *(mp)* og skapte en grunnlov *(ppp)* som var ganske radikal og modig for sin tid.

112 MENN VAR SAMLET PÅ EIDSVOLL I 1814 [1814:112]; DEN NORSKE GRUNNLOVEN VAR RADIKAL [I:RADIKAL]

Det kom til kamp om denne grunnloven senere på året, og den nasjonale friheten var i alvorlig fare. *(ppp)*

KAMP OM GRUNNLOVEN OG NASJONAL FRIHET I 1814 [1814:KAMP]

17. mai hadde den danske prinsen Christian Frederik erklært seg som Norges konge, *(ppp)* og gleden blant nordmennene over Grunnloven og selvstendigheten var ubeskrivelig. *(mp)*

CHRISTIAN FREDERIK [A:CF]; "DET NORSKE FOLKETS GLEDE OVER GRUNNLOVEN OG SELVSTENDIGHETEN I 1814 VAR UBESKRIVELIG" [1814:GLEDE]

Men vi *(fff)* ble tvunget til å sende Christian Frederik hjem *(mp)* og gå inn i en langvarig union med Sverige, en union som skulle komme til å vare helt til 1905 *(mf)*

VI = NORDMENN [VI]; OMSTENDIGHETER RUNDT TILBLIVELSEN AV GRUNNLOVEN [1814:OMST.] UNIONEN MED SVERIGE [A:SE]

Men hva er egentlig en grunnlov? Den er en samling av regler som vi må følge *(ppp)*

EN GRUNNLOV ER ... [I:DEF]

Takket være Grunnloven har vi *(fff)* demokrati *(mf)* og selvbestemmelsesrett *(f)*, både som *(ppp)* enkeltmennesker *(pp)* og som nasjon. *(f)*

GRUNNLOVEN SKAL SIKRE DEMOKRATIET [I:DEMO]; GRUNNLOVEN SKAL SIKRE NASJONAL FRIHET OG SELVBESTEMMELSE [I:AUTO]; GRUNNLOVEN SKAL SIKRE INDIVIDUELL FRIHET OG SELVBESTEMMELSE [I:auto]¸ GRUNNLOVEN SKAL SIKRE NASJONAL + INDIVIDUELL FRIHET OG SELVBESTEMMELSE [I.AUTO+auto]

Grunnloven er ikke bare basert på de store tankene om frihet, likhet og brorskap, *(p)* men også på kjærlighet til fedrelandet. *(p)*

> Grunnlovens idealer er bl.a. " frihet, likhet og brorskap" [I:FLB]; Grunnlovens idealer er " frihet, likhet og brorskap og ikke minst på kjærlighet til sitt land" [I:FLBK]

Rett nok sikret den ikke kvinnenes likestilling i begynnelsen, *(p)* men Grunnlovens prinsipper var likeverd, *(pp)* frihet, *(f)* rettssikkerhet, *(pp)* individuelle borgerrettigheter, *(p)* og ikke minst religions- *(ppp)* og ytringsfrihet. *(mp)*

> Grunnloven sikret ikke kvinnenes likestilling [I:KJØNN–]; Grunnloven konstituerer likeverd [I:LIKEVERD]; Grunnloven skal sikre friheten [I:FRIHET]; Grunnloven skal sikre rettssikkerhet [I:RETT]; Grunnloven skal sikre innbyggerne rettigheter [I:RIGHTS]; Grunnloven skal sikre religionsfrihet [I:REL]; Grunnloven skal sikre ytringsfrihet [I:YTRE]

På denne dagen skal vi sette pris på at vi lever i et lykkelig *(p)* og fritt kongedømme, *(pp)* i fred *(mp)* og velferd *(p)* – kort sagt i ett av verdens beste land å leve i. *(fff)*

> Grunnloven konstituerer nasjonal lykke [I:LYKKE]; Grunnloven regulerer monarkiet [I:MON]; Grunnloven skal sikre freden [I:FRED]; Det norske velferdssamfunnet [A:VELFERD]; Norge er et unikt og flott land [NORGE!]

I dag bør vi også tenke på andre land hvor folk ikke har det så godt som her i Norge. *(ff)*

> Grunnlovsfeiringen gir anledning til å sammenlikne internasjonale med norske forhold [B:INT]

Dette er land som ikke lever i fred, hvor barna lever i usikkerhet *(mp)* og hvor kvinnene ikke er likestilte med menn slik de er hos oss. *(mp)*

> Barnas situasjon i Norge og verden [A:BARN]; Grunnlovsfeiringen gir anledning til å feire også likestillingen mellom kjønnene. [B:KJØNN+]

Vi tenker for eksempel på Egypt og Libya, hvor folk kjemper for sin frihet. *(pp)*

> Den arabiske våren [A:ARABIA]

I motsetning til mange andre land holder ikke Norge militærparader på nasjonaldagen. *(pp)*

> Motsatt mange andre land har ikke Norge militærparader på nasjonaldagen [A:17MAI MILITÆRPARADE-]

I stedet er vår grunnlovsdag framfor alt barnas dag, *(f)* men den er på samme tid en dag for alle, *(mf)* også for våre nye landsmenn. *(ppp)*

17. mai som barnas dag [A:17MAI: BARN]; 17. mai for alle [A:17 MAI FOR ALLE]; 17. mai for alle etniske grupper [A:17 MAI: FOR ALLE ETNO]

Vi må ta vare på hverandre *(fff)* som deler av et mangfoldig *(mp)* fellesskap *(f)* og samtidig må vi respektere retten til å kritisere *(p)* og å mene ulike ting. *(mp)*

Grunnlovsfeiringen gir anledning til å feire viktige verdier [B:VERDIER]; Grunnlovsfeiringen gir anledning til å feire menneskelig mangfold [B:MANGFOLD]: Grunnlovsfeiringen gir anledning til å markere viktigheten av menneskelig fellesskap [B:FELLESSKAP]; Grunnlovsfeiringen gir anledning til å drive samfunnskritikk [B:KRITIKK]; Grunnlovsfeiringen gir anledning til å feire meningsmessig pluralisme [B: PLUR+]

Som skoleelever i et demokratisk samfunn setter vi pris på å kunne delta i små og store avgjørelser på skolen vår. *(mp)*

Demokratisk elevmedvirkning [SKOLE ELEVMEDVIRKN.]

Mange av oss følger nok noen ganger at skolen kan være kjedelig og at arbeidspresset kan være for stort. *(f)*

Kritikk av skolen [SKOLE KRITIKK]

Men selvsagt er skolen nødvendig. *(mp)*

Viktigheten av skolegang [SKOLE VIKTIG]

Vår lykke som nasjon i dag er ikke selvsagt. Vi må ta vare på og beskytte den friheten som Grunnloven skal være en garanti for. *(mp)*

Det er viktig å verne den friheten som Grunnloven garanterer [B:VERN]

Våre besteforeldre, som erfarte den tyske okkupasjonen av Norge *(mf)* fram til den uforglemmelige frigjøringen *(ppp)* vet noe om dette, og vi må bare beundre våre forfedre *(mf)* som sloss for Grunnlovens verdier.

Den tyske okkupasjonen av Norge [A:DE]; Frigjøringen i 1945 [A:17MAI FRIGJØRINGEN]; Forfedrenes frihetsinnsats [A:FORFEDRE]

Noen helter bør nevnes her: Henrik Wergeland *(mp)* som startet hele feiringen av Grunnlovsdagen, *(mf)* slett ikke uten motstand i begynnelsen. *(pp)*

Henrik Wergeland [A:HW]; 17. maifeiringens historie [A:17MAI HISTORIE]; 17. mai-feiringen har møtt motstand gjennom tidene [A:17MAI MOTSTAND]

Og Bjørnstjerne Bjørnson, *(mf)* som skrev vår nasjonalsang «Ja, vi elsker dette landet», og ja, det gjør vi virkelig! *(mp)*

Bjørnstjerne Bjørnson [A:BBj]; Den norske nasjonalsangen [A:JAVI]

En annen helt er oppdageren og humanisten Fridtjof Nansen. Blant mye annet reddet han tusener av flyktningers liv i Sovjetunionen. *(mp)*

Fridtjof Nansen [A:FNa]

I 400 år var vi *(fff)* undertrykket av Danmark, *(mp)* og vi var langt fra frie under unionen med Sverige, selv om vi hadde større frihet enn da vi lå under Danmark. *(mf)*

Vi = nordmenn [VI]; Nasjonal frigjøring fra Danmark etter "400-årsnatten" [A:DK]; Sveip over hele norgeshistorien [A:SVEIP]

I unionstiden ble det nye "rene" norske flagget *(ff)* et viktig symbol på frihet.

Det norske flagget [A:FLAGG]

Vår frihet er fremdeles ikke sikret, det ble vi minnet om 22.7.11, *(f)* men denne tragiske hendelsen minner oss også om det oppmuntrende faktum at vi faktisk stilte opp for demokrati og fellesskap.

Terroraksjonen i Norge 22.07.11 [A:2207]

17. mai *(mp)* er dagen for å spise pølser og is *(mf)* og for å være sammen med familie og venner, *(mf)* å synge «Ja, vi elsker», *(mp)* og til å lytte til de marsjerende musikk-korpsene *(mf)* og tenke på vår kjære kongefamilie. *(pp)*

Grunnlovsdagen som aktualisering [A:17MAI]; Pølser, is m.m. i 17. mai-feiringen [A:17MAI PØLSER&IS ETC]; 17. mai som dag for samvær med familie og venner [A:17MAI FAMILIE&VENNER]; Nasjonalsangens rolle i 17. mai-feiringen [A:17MAI JAVIELSKER]; [A:17MAI MUSIKK]; Kongefamiliens rolle i 17. mai-feiringen [A:17MAI KONGEFAMILIEN]

Og hva ville forresten denne dagen være uten russen? *(p)*

Russens rolle i 17. mai-feiringen [A:17MAI RUSS]

Tradisjon er en veldig viktig del av denne feiringen, *(ff)* og mange gjør en hard og slitsom jobb med å forberede denne dagen. *(p)*

Tradisjonsaspektet ved 17. mai-feiringen [A:17MAI TRADISJON]; 17. mai-forberedelser kan være strevsomme [A:17MAI STREVSOMT]

Vår *(fff)* grunnlovsdag blir feiret på ulik måte av nordmenn rundt om i verden.*(mf)*

Vi=nordmenn [VI] ; 17. maifeiring i andre land [A:17MAI INT]

Her ved skolen *(p)* i vår egen skolegård *(p)* og i vår egen bygd eller bydel *(f)* nyter vi våren *(mf)* og hverandre på denne vakre dagen.

Skolen som arena for 17. mai-feiringen [A:17MAI SKOLE]; vår egen skole [SKOLE: SKOLEN VÅR] ; 17. mai-feiringen lokalt [A:17MAI LOKALT]; 17. mai som møte med våren [A:17MAI:VÅR]

Til sist vil vi takke alle de foreldrene *(pp)* som har forberedt feiringen vår. Igjen, gratulerer med dagen og la oss rope et høyt hurra *(mp)* for Norge og for dagen i dag!

Foreldres skoleengasjement [SKOLE FORELDRE]; Ekspressive gledesytringer [A:17MAI HURRA]

Som det går fram av modelltalen, spenner materialet samlet sett over et ganske bredt spekter av topoi med relevans for Grunnloven og til dels for skolen. Men svært mange steder har vi anvendt styrketegnet *piano* (p) og enda svakere angivelser (pp og ppp). Dette betyr altså at forekomstene av mange enkelt-topoi er sjeldne i dette materialet. Som eksempel på en slik iakttakelse man kan gjøre ut fra modelltalen, nevner vi at selve begivenhetene i 1814, slik som Christian Frederiks rolle, den som skulle bli så hyppig diskutert under opptakten til jubileet i 2014, knapt nok berøres. For vårt formål er det imidlertid mer interessant å diskutere større tendenser i materialet.

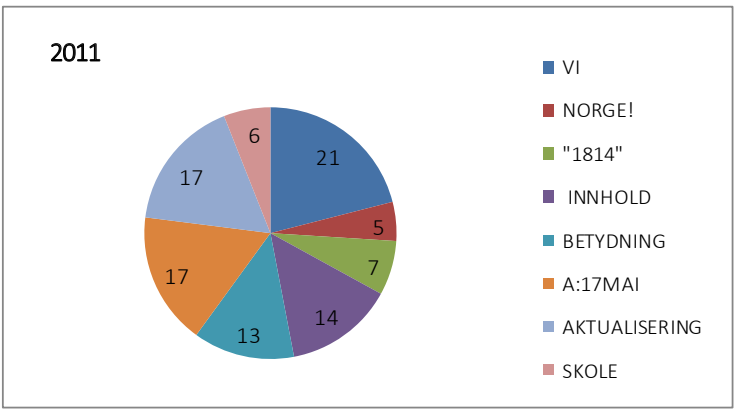
Toposgruppene i 2011 og 2012

Prosentvis spredning på toposgruppene i 2011 og 2012 er vist i tabell 1 og i figurene 1–2. Hva kan resultatet fortelle om formidlingen og aktualiseringen av Grunnloven og om skolens rolle i det aktuelle materialet?

For det første utgjør den fellesskapende toposen *Vi=nordmenn* en femdel av samtlige topoi både i 2011 og 2012. Vi må tro at denne språkbruken, som kan gi assosiasjoner til Halldis Moren Vesaas' berømte formulering fra 1945: «Det heiter ikkje: *eg* – no lenger./Heretter heiter det: *vi*.» (Vesaas 1945) er retorisk virksom på en grunnlovsdag med så sterk oppslutning som 17. mai. Om landets innbyggere er splittet – aldersmessig, politisk, etnisk og på andre måter resten av året, manes det til fellesskapsfølelse med Grunnloven som samlende symbol. En slik maning kan gjerne ses som realisering av språkhandlingsteoriens "kvalifisering" ("declaration"): De unge talerne må antas å ha tilstrekkelig institusjonelt forankret autoritet til å gi *Vi=nordmenn*-ytringene det som i denne teorien kalles "perlokusjonær kraft", altså faktisk virkning, i forsamlingen (Searle 1969).

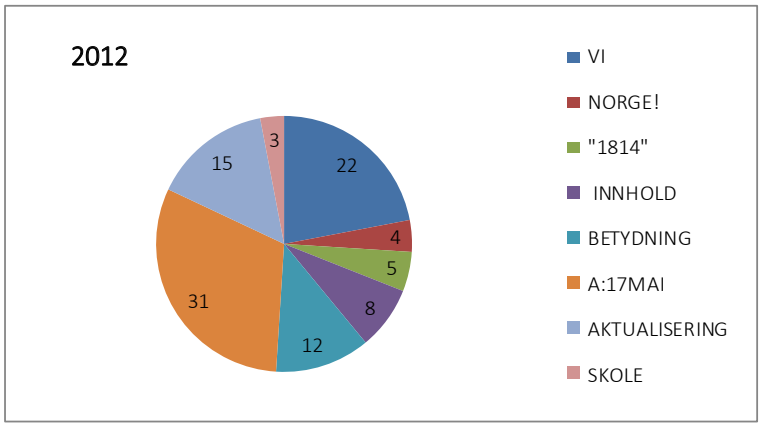
2011	2012	2011+ 2012	
21	22	21,2	**VI**
5	4	4,0	**NORGE!**
7	5	6,0	**GR.LOV 1814**
14	8	10,3	**GR.LOV INNHOLD**
13	12	12,6	**GR.LOV BETYDNING**
17	31	25,2	**GR.LOV AKTUALISERING:17MAI**
17	15	16,0	**GR.LOV AKTUALISERING**
6	3	4,6	**SKOLE**
100	100	100	TOTAL Prosent

Tabell 1: Prosentvis fordeling av toposgrupper 2011, 2012 og totalt. N = 30

Figur 1 Prosentvis fordeling av toposgrupper for elevtaler 2011. N = 12

Også den patriotiske hyllesten til Norge – *Norge er et unikt og flott land* – er solid representert med henholdsvis fem og fire prosent. Mange talere minner om at begivenhetene i 1814 generelt og Grunnloven spesielt er årsaken til at vi feirer 17. mai. Som allerede varslet, er det imidlertid ingen talere som har oppsøkt selve grunnlovsteksten, altså i den forstand at de forholder seg til 1814-grunnlovens ordlyd. I eldre tider kunne Grunnloven være plassert i glass og ramme i klasserommet, men gjen-

Figur 2 Prosentvis fordeling av toposgrupper for elevtaler 2012. N=18

nom Internettet er den fysisk enda mer lett-tilgjengelig i dag. Kanskje utgjør det alderdommelige språket en viktig barriere, kanskje er det liten tradisjon for å gripe fatt i selve grunnlovsteksten. Materialet formidler imidlertid atskillig av det som trolig oppfattes som sentrale verdier i Grunnloven, særlig nasjonal uavhengighet og demokrati. Grunnloven gjøres ellers i ganske stor grad relevant gjennom den toposgruppen vi har kalt *Grunnlovens betydning,* men framfor alt på en mer indirekte måte gjennom *aktualisering* – historisk og samtidig. Slik aktualisering spenner fra tradisjonelle 17. maitale-topoi som Wergeland og Bjørnson til dagsaktuelle spørsmål og begivenheter.

Mellom grunnlovsdagene i 2011 og 2012 fant terrorhandlingene i Regjeringskvartalet og på Utøya sted. De resulterte som kjent i rosetog og andre brede markeringer landet over. Vi må tro at dette oppfattes som en skjellsettende, felles erfaring i Norge. Historikeren Hans Fredrik Dahl skriver at «For de litt eldre i alle fall måtte dagene og ukene etter 22. juli 2011 fremstå som det rene ekkoet av mai 1945. [...] Som den gang reiser vi oss i trass.» (Dahl 2012: 380). Finner vi spor av denne dramatiske erfaringen i de 18 elevtalene fra 2012, og finner vi interessante endringer fra den første til den andre gruppen av taler? Det er 36 forekomster av toposen *Terroraksjonen i Norge 22.07.11* fordelt på 10 av 2012-talene. I talen på "Sypress skole" heter det for eksempel:

> For snart ett år siden ble vårt demokrati forsøkt angrepet. Åtte personer ble drept ved regjeringsbygget, og 69 personer mistet livene sine på Utøya. Selv om 17. mai er den beste dagen i Norge, må vi også bruke denne dagen til å minnes de som mistet livet i den verste dagen i Norge. De døde ikke forgjeves. De trodde på et åpent og demokratisk Norge, de fleste var ungdommer som oss, som ønsket det beste for landet vårt.

Men i åtte av 2012-talene nevnes ikke 22.7. – og vi har heller ikke funnet noen tydelige, implisitte henvisninger til begivenheten i disse talene.

Er det så en tendens til økt vekt på samhold og patriotisme i 2012, selv om endringene mht. *Vi=nordmenn* og *NORGE!* er ubetydelige og attpåtil peker hver sin vei? 2012-talerne synes å legge mindre vekt på Grunnlovens innhold, på skolen[9] og på allmenn aktualisering, til fordel for en markert større vekt på selve grunnlovsdagen som aktualisering. Dette vil vi være forsiktige med å fortolke entydig, men den sterke markeringen av 17. mai som en samlende kraft kan være en 22.7.-effekt: Selv om det ikke sies direkte, kan nasjonaldagsfeiringen betraktes som en videreføring ikke bare av en lang tradisjon, men også av rosetogene. At enkelt-toposen *Grunnlovsfeiringen gir anledning til å markere viktigheten av menneskelig fellesskap* er blant dem som er klart bedre representert i 2012 enn i 2011, kan peke i samme retning: En viktig funksjon ved 17. maitalene i vårt materiale, kanskje i sjangeren overhodet, er å skape nasjonalt samhold, også i en tid hvor "nasjonalisme" konnoterer høyre-nasjonalisme og hvor mange stemmer i samfunnsdebatten hevder at nasjonsbyggingens periode er over og at andre geografiske og kulturelle kategorier bør være viktigere enn nasjonen.

En deliberativ tale fra Haugesund

Skolen er ikke noe sentralt tema i talene, selv om mange talere i tillegg til lokalsamfunnet markerer *Skolen vår* som kontekst rundt talen. Og som elevrådsrepresentanter er det flere talere som trekker fram elevmedvirkningen i skolen. Noen antydning til kritikk av skolen eller samfunnet er sjelden, og med ett unntak kan talene trygt plasseres i den

9. Dette har imidlertid sammenheng med at 2011-talen fra Skåredalen skole, som vi straks skal vende tilbake til, har skolen som et hovedtema.

retoriske sjangeren *rosende epideiktikk* (lovtale), altså til forskjell fra *risende epideiktikk* (risende oppvisningstale), *forensisk tale* (rettstale) og *deliberativ tale* (rådstale) (Aristoteles 2005: 35–37). Men materialet inneholder ett unntak. Talen som ble holdt av to jenter – på 15 og 16 år – fra Skåredalen skole i Haugesund i 2011 er, innenfor grunnlovsdagens harmoniske ramme, å regne som kritisk, deliberativ – og sterkt humoristisk. Talen ble holdt på plassen utenfor Haugesunds berømte, neoklassiske rådhus, og publikum bestod av noen tusen barn, ungdommer og voksne av alle aldre. 17. maitalen på dette stedet later til å ha en særegen status, ettersom velkjente personer som de tidligere svenske statsministrene Olof Palme og Göran Persson, så vel som tidligere forbundskansler Willy Brandt, har holdt 17. maitaler her opp gjennom årene.

Talen kan på samme tid betraktes som mindre representativ og mer viktig enn talene i det øvrige materialet. I talen bruker elevene systematisk en vanlig skoleuke som metafor for, eller kanskje heller en analogi basert på, historien om det moderne Norge. Ved å bruke denne retoriske strategien forsøker de å gjøre grunnlovsdagens ideologiske innhold relevant både for sine medelever og for resten av publikum. Vi vil hevde at talerne på en original måte demonstrerer det som er blitt kalt det "kantianske paradoks", som vi vil vende tilbake til: I et opplyst samfunn forventes det at borgerne opptrer som frie mennesker samtidig som de innordner seg et hierarkisk, samfunnsskapt system. Våre to unge talere fra 2011 dyrker friheten og aksepterer en viss ufrihet og underordning i én og samme tale.

17. maitale holdt av Alice Botnen Akselsen (15) og Lene Haugsgjerd (16) fra Skåredalen skole, Haugesund 2011

GRATULERER MED DAGEN!
Som vi alle vet bor vi i et flott land.

Men noen har kanskje vansker med å forstå hvorfor vi egentlig er så glade på denne dagen.

Derfor har vi valgt å sammenligne vårt eget lands historie med noe vi alle kan kjenne oss igjen i; én skoleuke.

Mandagen er, som vi så godt vet, forferdelig. Selv om den ikke varer noe lengre enn andre dager, føles det som om det tar en evighet å komme seg gjennom den. Lærerne kontrollerer oss, beordrer oss rundt og vi ser ingen ende på denne torturen vi må gjennomgå. Vi har to hele timer hvor vi må lære oss et

helt nytt språk vi ikke har noen interesse av å lære og når du kommer hjem er du helt utslitt. «Uka kommer aldri til å ta slutt,» tenker du.

I hele 434 år ble Norge styrt av Danmark, men det var først etter 1537 at Danmark virkelig tok kontrollen. Norge var blitt den svake siden i unionen og ble herset med på alle mulige måter. Kanskje noenlunde likt følelsen du får når lærere bare gir deg enda mer lekser og innleveringer? Det var en fryktelig lang periode, og det var tøft. Det var kongen av Danmark som styrte landene, nesten som en rektor styrer over en skole. Selvfølgelig ikke vår rektor, han er alt for snill. Men det var slikt at hvis noe ble bestemt fra Danmark sin side, måtte Norge gjennomføre det, og det uten å protestere.

Så kommer tirsdagen. Alt føles mye bedre, og man ikke annet enn å smile når man tenker over gårsdagen. Dagen er ikke like lang, lærere ikke like strenge og du tenker at dette skal du tross alt klare. Du begynner til og med å legge planer for helga! Ja, tirsdagen er som den virkelige begynnelsen på uka, du har kommet over sjokket av lekser, strenge lærere og de mange prøver som ligger foran deg. Mandagen er glemt og du er klar for en ny uke.

Tirsdagen kan på alle mulige måter sammenlignes med 1814. Den virkelige grunnen til at hver og en av dere står her og vifter med flagg og roper hurra. På tirsdagen i Norgeshistorien ble vi et fritt land! 17. mai 1814 ble grunnloven underskrevet på Eidsvoll, og vi var ikke lenger under dansk kontroll. Vi hadde våre egne planer og lover, og hele Norge ble fylt med et nytt mot. Dette skulle vi klare!

Onsdagen kommer derimot alt for fort, den lengste dagen av uka. Det første som skjer når du kommer inn i klasserommet er at lærerne sier at nå skal dere ha enda en fremføring! Formelt frivillig, men egentlig under tvang, setter du deg ned og finner bøttevis av fakta om en krig, en forfatter eller den hendelsen du skal snakke om. Etter kun én time med dette, er du lei og du og klassekameratene bestemmer dere for å gjøre et opprør. «Vi vil ikke!» roper dere, «vi har nok å gjøre fra før av!» «Nei,» sier lærerne og truer med enda mer arbeid. Forsiktig og stille gjør dere retrett. Etter skolen derimot, er du fullpakket med nye krefter, og sakte men sikkert begynner du å få gjort noe av leksene og prøvene, og ting ser litt lysere ut.

Gleden vi følte på tirsdag varte ikke lenge. Sverige hadde jo fått oss som gave etter krigen som herjet over Europa, men på tirsdagen nektet Norge å gå inn i en ny union. Vi skulle ha frihet! Den friheten varte i midlertidig ikke lenge, og vi var frivillig, med tvang, under svensk styre. Riktignok hadde vi egen grunnlov, men vi var langt i fra et fritt land, slikt vi ønsket. Norge prøvde å gjøre opprør, vi prøvde å få slutt på unionen, men til ingen nytte. Sverige bare truet med

krig, og vi var pliktet til å gjøre som de sa. Så vi oppførte oss, og sakte men sikkert fikk vi mer og mer selvstyre.

Torsdagen begynner noenlunde som onsdagen sluttet, med et lite håp bakerst i hodet. Når friminuttet kommer skjønner du at dette er flott! Du gjør det du vil og føler deg fri som fuglen, men vi vet jo alle at friminutter ikke varer evig. Etter friminuttet innser du at det er til ingen nytte å smile til lærerne ettersom de kun gir deg et grynt tilbake. Med kun denne dagen pluss en dag til på skolen får dere likevel mer og mer lekser og flere og flere oppgaver. «Fremføring på tirsdag, prøve på mandag og husk innleveringen på søndags kveld!». Hva tenkte du på, når du trodde ting ble lysere onsdag ettermiddag?

Unionen med Sverige varte heller ikke evig, og etter mer og mer selvstyre og mer og mer frihet ble vi endelig et fritt land igjen, i 1905. Vi var frie som fuglen, vi hadde friheten til å gjøre det vi ønsket og si det vi mente! Men like fort som friheten kom, forsvant den igjen. Tyskland kom og okkuperte Norge. Vi ble ikke i union med Tyskland, men friheten var der ikke lenger. Igjen følte vi oss okkuperte, krenket og små. Riktignok var vi ikke under tysk styre, men jeg vil påstå at et land innblandet i en slik krig ikke er stort bedre. Frihet var det i alle fall ikke.

FREDAG! Siste dagen på skolen for denne uken! Du er utslitt, men glad, og du tenker på alt du skal gjøre i helga. Dagen går faktisk litt fort, til en forandring, og du puster lettet ut når du forlater skolebygningen. Du kom deg gjennom skoleuka denne gang også! Du går hjem fra skolen, gleder deg til helg og frihet, og tenker med ett «Jeg har da faktisk lært ganske mye denne uka»

FREDdag! Tyskland hadde endelig gitt oss friheten tilbake, og den tok vi til oss med stolthet. Etter så mange år med trøbbel og problemer for Norge som nasjon kunne vi se tilbake på det og si «Jeg har faktisk lært ganske mye av dette». For ingen skulle lenger ta den fra oss eller ødelegge den på noe vis! Vi skulle få leve slikt vi ønsket, styre landet slikt vi ønsket og bygge opp et fritt og selvstendig land. Vi pustet lettet ut, måtte denne friheten vare evig, tenkte vi. Og har du sett, her står vi i dag, 66 år senere, og vi lever i verdens beste land å bo i og friheten står like sterkt.

Derfor står vi her i dag og vi vifter med flagg og stråler i nasjonaldraktene. Vi er stolte, vi er glad og vi er fri! I motsetning til store deler av verdens befolkning kan vi i Norge si hva vi mener og stå for det vi står for, uten å sette oss selv og familien vår i fare. Ikke bare har vi friheten til å si hva vi mener, men vi har friheten til å få den fremtiden vi ønsker. Mens gatebarn i Rio De Janeiro i Brasil sovner om kvelden med et ønske, nemlig en fremtid, har vi fått den gratis når vi ble født. For en skoleuke kan virke hektisk, fæl og litt lang å komme seg

igjennom, men du skal vite hvor heldig du er som får gå på den skolen. Du har hørt det før, men det er så viktig; en utdanning er lik en fremtid, og den fremtiden har vi fått.

Jeg er stolt av å være en nordmann og jeg er stolt av landet vårt! Vi har blitt kastet mellom forskjellige land, lovd bort som premie, okkupert, tatt kontroll over og blitt behandlet på en måte vi ikke var fornøyde med. Nå står vi her, og er ikke lenger det vesle, ynkelige landet i nord. Vi gikk fra å være en del av Danmark uten noen form for frihet, til å være det eneste landet i verden der barn og ikke militæret går i tog for å feire nasjonaldagen. Norge har blitt verdens beste land å bo i og alt dette har vi klart til tross for historien vår. Du skal, med god samvittighet, spise masse is, vifte ekstra med flaggene og være ekstra glad i dag. Du skal rett og slett være klar over hvilket flott land du bor i.

Igjen, gratulerer så mye med dagen.

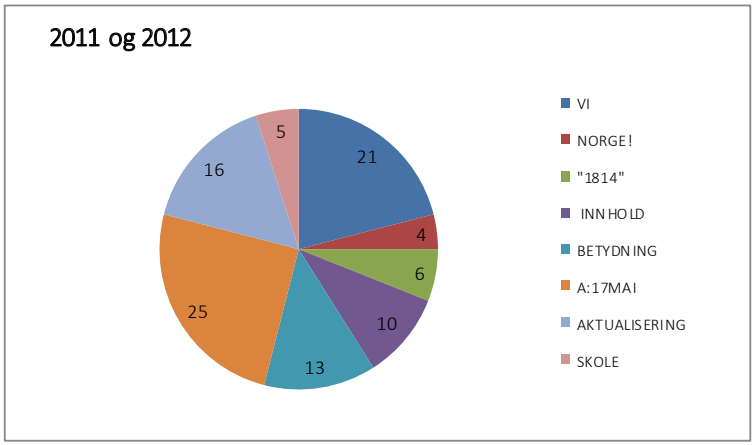
Analyse

Teksten pendler mellom det vi kan kalle "grunnlovsverdenen" og "skoleverdenen" på en smidig måte. Mens det eksplisitt legges betydelig vekt på skolen – den framstår ikke blott og bart som en metafor, men som tema i seg selv – nevnes Grunnloven kun to ganger. Det er likevel rimelig å betrakte tekstens diskusjon om frihet og demokrati i norsk historie som implisitte ytringer innenfor grunnlovsverdenen, slik vi har gjort i hele vår toposanalyse.

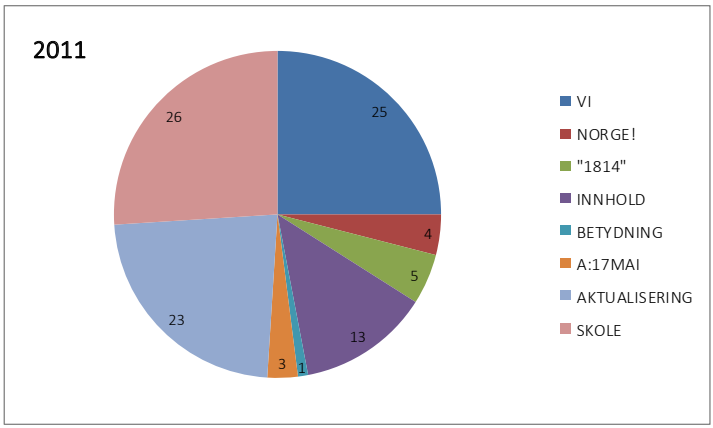
Den historiske framstillingen er dels tradisjonell, dels spesiell på ett sentralt punkt: Det tradisjonelle gjelder 1814-begivenhetene, samt unionsperiodene med Danmark og Sverige. Begge unioner framstår som langt mer av et herre-/trell-forhold enn hva dagens historikere er enige om. Det spesielle og utradisjonelle gjelder den tyske okkupasjonen i Norge, som i påfallende liten grad omtales i et "jøssing-perspektiv". Det er ikke sikkert at talerne bevisst har ønsket å være revisjonistiske i sin framstilling av okkupasjonstiden, men påstandene om at "vi" "følte oss" okkuperte, at vi ikke var under tysk styre, og at Tyskland ga oss friheten tilbake, vil oppfattes som uortodokse dersom vi legger et historiefaglig synspunkt til grunn.

Det nasjonalt fellesskapende perspektivet er imidlertid til stede i rikt monn, her som i det øvrige talematerialet; topos(grupp)en *Norge er et unikt og flott land (NORGE!)* er omtrent like sterkt representert som i materialet som helhet, mens *Vi=nordmenn (VI)* er enda sterkere representert.

Den prosentvise fordelingen mellom toposgrupper i hele vårt korpus, tidligere presentert i tabell 1, vises nedenfor (figur 3) for å kunne sammenliknes med fordelingen i Skåredalen-talen (figur 4).

Figur 3 Prosentvis fordeling av toposgrupper for elevtaler 2011 og 2012. N=30

Figur 4 Prosentvis fordeling av toposgrupper, Skåredalen, Haugesund 2011. N=1

Foruten VI og NORGE! er andelen av toposgruppene Grunnloven som historisk begivenhet (1814) og Innholdet i Grunnloven (INNHOLD) omtrent den samme som i det samlede korpuset. Den største forskjellen gjelder SKOLE, som utgjør 26 prosent av mengden topoi. Dette skjer til fortrengsel først og fremst for 17. mai-aktualisering, men også for

toposgruppene Grunnlovens betydning og Aktualisering av Grunnloven. Her kan det innvendes at nettopp skole-analogien tjener som aktualisering, og betrakter vi det slik, skiller ikke toposgruppe-fordelingen seg radikalt fra materialet som helhet.

Aktualiseringen gjennom den kritiske gjennomgangen av en skoleuke er nettopp talens originale grep. Vi har allerede hevdet at skolen er et tema i sin egen rett og at det blir mer treffende å snakke om et analogt enn et metaforisk forhold mellom de to "verdenene", grunnlovsverdenen og skoleverdenen, i denne talen. Selv om kritikken mot skolens arbeidspress og lærernes ufølsomhet nok er framført med lun humor, er den reell nok. Den balanseres med en høflig hilsen til rektor underveis («Selvfølgelig ikke vår rektor, han er alt for snill.») og avslutningsvis erklærer talerne ydmykt at ungdommen trenger skolegang. Men i motsetning til de øvrige talerne brukes her pronomenet *du/deg* hyppig, og her gjelder det nesten utelukkende en solidarisk henvendelse til *medelevene* (43 ganger i en tekst på 1370 ord), dessuten brukes *vi* sju ganger i samme betydning. Innen skoleverdenen opprettholder talerne et interessefellesskap med medelevene i sin relativt kritiske karakteristikk av skolen. Selv om fortellingen munner ut i en harmoniserende konklusjon, inneholder den et frihetsbudskap som gjerne kan oppsummeres i Kants berømte «Kast av deg umyndighetens åk!» (Kant 1989).

Sjangerens muligheter

Har sjangeren *elevtaler 17. mai* en framtid? For det første har vi sett at ingen av talerne har tatt for seg grunnlovsdokumentet og kommentert enkeltparagrafer. Forklaringen kan ligge i en kombinasjon av sjangerkonvensjoner og ærbødighet og fremmedhet overfor teksten. I en artikkel om mulig pedagogisk levendegjøring av tekstene fra den nevnte sakprosakanonen fra Landslaget for norskundervisning er det foreslått at man kan iscenesette arbeidet med tekstene som rettssaker, hvor teksten er den anklagede (Tønnesson i Kalleberg og Kleiveland: 211–25). Her trekkes nettopp 1814-grunnloven fram som et eksempel, og den sterke understrekingen av Kongens makt og stemmerettens begrensninger kan gi "aktor" gode poenger – som så kan modifiseres ved at "forsvareren" historiserer det hele: Vi kan ikke bedømme 1814-teksten etter dagens målestokk for demokrati. Kanskje kunne det være rom for slik kritisk-

nysjerrig tilnærming til 1814-Grunnloven også i elevenes taler for dagen, kanskje i form av enkle dramatiseringer? I så fall fordrer dette et aktivt engasjement omkring Grunnloven av alle som forbereder 17. mai-feiringen på skolen, ikke minst lærere som har et særlig ansvar for den faglige og pedagogiske rammen om dagen.

I mange av talene aktualiseres Grunnloven og dens verdier på engasjerende vis, noe den rike viften av aktualiserende topoi vitner om. Vi kan likevel slå fast, som en hovedkarakteristikk, at den nasjonalromantiske forestillingen om Norges gradvise frigjøring henimot et lykkelig og harmonisk samfunn lever videre i de 30 elevtalene vi har undersøkt (jf. Blehr 1999). Mange felles og vel etablerte topoi, om dansketiden, 1814, 1800-tallets store menn, unionen med Sverige, det rene flagget og Annen verdenskrig hentes trolig fram hvert år, ikke bare i talene vi har hatt tilgang til, men i et høyt antall elevtaler landet over.

Grunnloven framstår som et samlende symbol for det hele, og det "vi" som skal minnes om nasjonaldagens opphav og betydning manes sterkt fram. Talerne henter, sikkert ofte godt hjulpet av sine foreldre, trolig fram kunnskapsbrokker fra skolens undervisning, fra massemedia, sosiale media og mer eller mindre spesialiserte ressurssider på Internettet. På denne måten reproduseres felles forestillinger og identitet, samtidig som de unge talerne får retorisk trening og tjener som taleføre forbilder for andre barn og ungdommer. Kanskje kan man også si at de framstår som demokratiske aktører ved at de, oftest tillitsvalgte i et lite, representativt elevdemokrati, står fram på 17. mai-samlingenes felles *agora*.

Vi finner ingen grunn til å betrakte disse funksjonene som uviktige, enn si mindreverdige. Men med hensyn til det vi har omtalt som talenes "fellesskapende" funksjon, kan man tenke seg at den behøver stadig tilførsel av næring, og vi tenker da selvsagt ikke på den tragiske måten dette skjedde på i forbindelse med terroraksjonen i 2011. Hildegunn Bjørgen avslutter hele sin studie av nasjonaldagsfeiringen i Kristiania i den "politiske" perioden fra 1879 til 1905 med å hevde at «spenningen mellom det politiske og det nasjonale element har vært en forutsetning for at 17. mai-feiringen har fått en så sentral posisjon i nasjonens historie.» (s. 258). Kan vi, i jubileumsåret 2014, finne retoriske forrådskamre som kan sørge for en konstruktiv, politisk næringstilførsel til sjangeren? Vi kan verken forvente, ønske eller håpe på at grunnlovsdagen skal gjenoppstå som en parti- eller klassepolitisk kampdag, aller minst formidlet gjennom elevenes taler for dagen. Men gjennom analysen av den unike

elevtalen i Haugesund, som sammenlikner Norges historie med forløpet av en skoleuke, har vi fått øye på spenninger mellom disiplinering og frihet, nasjonalt så vel som innenfor skolens rammer. Talen reflekterer utfordringen som ligger i å danne elevene til opplyste og frie individer i en skoleverden som både setter begrensninger for og inviterer til en retorisk praksis, den som rommes av det nevnte Kants paradoks, som her skal siteres fullt ut:

> Eines der größten Probleme der Erziehung ist, wie man die Unterwerfung unter den gesetzlichen Zwang mit der Fähigkeit, sich seiner Freiheit zu bedienen, vereinigen könne. Denn Zwang ist nötig! Wie kultiviere ich die Freiheit bei dem Zwange? Ich soll meinen Zögling gewöhnen, einen Zwang seiner Freiheit zu dulden, und soll ihn selbst zugleich anführen, seine Freiheit gut zu gebrauchen. Ohne dies ist alles bloßer Mechanism, und der der Erziehung Entlassene weiß sich seiner Freiheit nicht zu bedienen. (Kant 1803: 52)[10]

Paradokset peker ikke bare på utdanningens dobbelthet – frihet og disiplinering – men på grensedragninger som angår utformingen av et demokrati, som både reflekteres i 1814-Grunnloven og i skolen som en arena for opplysning og danning. For å bli en borger i et demokratisk samfunn må man respektere både loven og en offentlig institusjon som skolen og på samme tid være i stand til å fortolke og til og med kritisere både nasjonen og dens institusjoner. Vårt materiale tyder ikke på at denne dobbeltheten er et alminnelig perspektiv i elevenes 17. maitaler, men det er et mulig perspektiv, også innenfor en harmonisk og fellesskapende ramme, slik vi mener å ha vist i den ganske unike talen som ble holdt av to modige, kvinnelige elever utenfor Haugesunds rådhus 197 år etter at 112 menn tok hverandre i hendene på Eidsvoll.

10. Lars Løvlie (2009: 34) gjengir sitatet slik i norsk språkdrakt: «Et av oppdragelsens største problemer er hvordan man kan forene underkastelsen under lovens tvang med evnen til å benytte seg av sin frihet. For tvang er nødvendig! Hvordan kultiverer jeg friheten der det finnes tvang? Jeg skal venne min elev til å tåle tvang mot hans frihet og skal samtidig veilede ham i å bruke sin frihet godt. Uten dette er alt rent mekanisk, og den som gjøres fri av oppdragelsen, forstår ikke å bruke sin frihet godt.»

Litteratur

Andersen, Trine. 2009. "Ekspertens tips til en god 17. mai-tale!". Publisert for NTB. På Portal u.å. lenket til et oppslag i *Trønderavisa* 10.5.2009, sist endret 14.3.2012, <http://www.t-a.no/nyheter/rticle197637.ece#.UVFKwhxwp8G>. Lesedato 26.2.2013.

Aristoteles. 2006. *Retorikk.* Oversatt av Tormod Eide. Oslo: Vidarforlaget.

Bakken, Jonas. 2007. *Litteraturvitenskapens retorikk. En studie av tekstnormene for gode norske empiriske litteraturvitenskapelige artikler i perioden 1937–57.* PhD-avhandling, Oslo: Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.

Bjørgen, Hildegunn. 1997. *17. maifeiring som politisk redskap? En studie av nasjonaldagsfeiringen i Kristiania 1879–1905.* Oslo: KULT/Norges forskningsråd.

Blehr, Barbro. 1999. "Sacred Unity, Sacred Similarity: Norwegian Constitution Day Parades." *Ethnology* 38: 175–89.

Collett, Camilla. 1899 (1877). "Syttendemaitale holdt i Kunstnerkredsen i München, 17. mai 1877." Publisert i *Mod Strømmen, Anden Række,* Skrifter, bd. 10. Kristiania 1899: 9–18. Finnes elektronisk i databasen <virksommeord.uib.no>

Dahl, Hans Fredrik. 2012. *Fra Pax til paven. Minner om meninger.* Oslo: Aschehoug.

Dokka, Hans-Jørgen. 1986. *Reformarbeid i norsk skole. 1950-årene – 1985.* Oslo: NKS-forlaget.

Endresen, Kristoffer Hatteland. 2010. *Kampen om 1814. Fremstillinger av historien om 1814 ved norske grunnlovsjubileer – en historiografisk og erindringspolitisk analyse*, Masteroppgave i historie, Oslo: Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo.

Fafner, Jørgen. 1977. *Retorik. Klassisk og moderne.* København: Akademisk forlag.

Gabrielsen, Jonas. 2009. "Topisk kritik" i Roer og Klujeff (red.): *Retorikkens aktualitet.* 2. utgave, København: Hans Reitzels forlag: 141–66.

Gundersen, Trygve Riiser og Anne Lise Jomisko. 2011. *Ingen naken dame på forsiden. Norske sakprosatekster.* Bergen: Fagbokforlaget.

Hagemann, Gro. 1977. *Det moderne gjennombrudd.* Bind 9 av *Aschehougs norgeshistorie,* Oslo: Aschehoug.

Jor, Finn (red.). 1980. *17. Mai.* Oslo: Cappelen.
Kalleberg K. og A. Kleiveland (red.). 2010. *Sakprosa i skolen.* Bergen: Fagbokforlaget.
Kant, Immanuel. 1989 (1784). "Svar på frågan: Vad är upplysning?" i Brutus Östling (red.). 1989. *Vad är upplysning?* Stockholm: Symposium.
—. 1803. *Über Pedagogik,* Königsberg.
Karseth, Berit og Kirsten Sivesind. 2010. "Conceptualizing Curriculum Knowledge – Within and Beyond the National Context." *European Journal of Education,* March (45): 103–20.
Kjeldsen, Jens Elmelund. 2006. *Retorikk i vår tid. En innføring i moderne retorisk teori.* 2. utgave. Oslo: Spartacus.
Løvlie, Lars. 2009. "Dannelse og profesjon." I: *Kunnskap og dannelse foran et nytt århundre. Innstilling fra Dannelsesutvalget for høyere utdanning.* Oslo: Dannelsesutvalget, Universitetet i Oslo: 28–38. < http://www.uib.no/filearchive/innstilling-dannelsesutvalget.pdf>
Mjaavatn, Per Egil og Nina Volckmar. 2010. *Skolefanen: fra kampduk til merkevare. Trondheims skolefaner 1827–2010.* Trondheim: Tapir akademisk forlag.
Portal. U.å. "Skriv en 17. mai-tale." <http://portal.fagbokforlaget.no/menypunkt.cfm?id=131–510–1&mpid=7514,7515>, lesedato 26.3.13.
Searle, John. 1969. *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language.* Cambridge: Cambridge University Press.
"Syttende mai". 1936. I: *Arbeidernes leksikon,* bind 6, Oslo: Arbeidermagasinets forlag, sp. 699.
Tønnesson, Johan L. og Kirsten Sivesind. 2013. *Analyse av tretti 17. maitaler holdt av elever i Norge i 2011 og 2012: Materiale, metode og resultater.* I: skriftserien *Acta Didactica.* Oslo: Institutt for lærerutdanning og skoleutvikling, Universitetet i Oslo. <http://www.uv.uio.no/ils/forskning/publikasjoner/acta/acta-oslo/ad1302.pdf>
Tønnesson, Johan L. 2004. *Tekst som partitur, eller Historievitenskap som kommunikasjon. Nærlesning av fire historietekster skrevet for ulike lesergrupper.* nr 207, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.
Vesaas, Halldis M. 1945. *Tung tids tale. Dikt.* Oslo: Aschehoug.

Johan L. Tønnesson
Universitetet i Oslo
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Postboks 1102 Blindern
NO-0317 Oslo
johan.tonnesson@iln.uio.no

Kirsten Sivesind
Universitetet i Oslo
Institutt for lærerutdanning og skoleutvikling
Postboks 1099 Blindern
NO-0317 Oslo
kirsten.sivesind@ils.uio.no